

VÂSİK-ZÂDE ABDÜLHAMİT ERŞED VE FINDIKLI ŞEHRENGİZİ *Vasıkzade Abdülhamit Erşed and The Sehrengiz of Fındıklı*

Enes YILDIZ¹

¹Dr., MEB., Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, enesedebiyat@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-3614-579X

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 08.07.2021
Kabul/Accepted: 02.07.2021

DOI: 10.20322/littera.949730

Anahtar Kelimeler

Klasik Türk Edebiyatı,
Şehrengiz, Erşed, Divan.

Öz

Şehrengiz, bir şehrin güzelliklerinin ve güzellerinin tasvir edilip övüldüğü millî bir türdür. Türk edebiyatında şehrengizlerin ilk örneklerine XVI. yüzyılda rastlanır. Bu dönemde ilk olarak Mesîhî ve Zâtî, Edirne için birer şehrengiz yazmışlardır. Daha sonra başta İstanbul olmak üzere Bursa, Edirne, Manisa gibi şehirler üzerine birçok şehrengiz yazılmıştır. XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Vâsık-zâde Abdülhamit Erşed de Fındıklı'nın iki güzelini tasvir eden kısa bir şehrengiz yazmıştır. Fındıklı şehrengizi daha önce üzerine çalışma yapılmamış Erşed Divanı'nın içerisinde yer almaktadır. Erşed Divanı'nın ulaşılabildiğimiz nüshası, Medine Ârif Hikmet Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 117/811 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Divan'daki üç küçük mesneviden biri şehrengizdir. "Hikâyet" başlıklı 34 beyitlik şehrengiz, mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. Şair, bu kısa şehrengizinde *Yahya* ve *Terzi Ahmet* isimli iki güzeli konu alır.

Bu çalışmada öncelikle şehrengiz türü ve Erşed Divanı hakkında bilgi verilecektir. Asıl bölümde ise Fındıklı şehrengizi şekil ve muhteva açısından incelenecek ve şehrengizin transkripsiyonlu metni ve tıpkıbasımı da alanın istifadesine sunulacaktır. Bu makale ile daha önce yayımlanmamış bir şehrengiz literatüre kazandırılacaktır.

ABSTRACT

It is a national genre sehrengiz in which the beauties and nice people are depicted and praised. First examples of sehrengiz in Turkish literature seen in the XVI. century. In this period, firstly Mesîhî and Zâtî wrote a sehrengiz for Edirne. Later, many sehrengiz were written on cities such as Bursa, Edirne and Manisa, especially Istanbul. Vasık-zade Abdülhamit Erşed, one of the XVIII. century divan poets, also wrote a sehrengiz, depicting the two beauties of Fındıklı. Sehrengiz of Fındıklı is located in the Erşed Divan, which has not been studied before. The copy of the Erşed Divan that we can access is registered in Medine Ârif Hikmet Library Turkish Manuscripts with the archive number 117/811. One of the three small mesnevi in Divan is sehrengiz. The 34 couplets titled "Hikâyet" was written in the verse form of mesnevi. The poet deals with two beauties named Yahya and Terzi Ahmet in this short sehrengiz.

In this study, firstly, information will be given about the type of sehrengiz and Erşed Divan. In the main part, sehrengiz of Fındıklı will be examined in terms of shape and content. At the end of the article, the transcribed text of Şehrengiz and its facsimile will be presented to the benefit of the field. With this study, a previously unpublished sehrengiz will be added to the literature.

Atıf/Citation: Yıldız, E. (2021), "Vâsık-zâde Abdülhamit Erşed ve Fındıklı Şehrengizi", *Littera Turca*, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7/3, 767-783.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Enes YILDIZ, enesedebiyat@hotmail.com

GİRİŞ

Farsça birleşik sıfat olan ve “*şehri karıştıran*” anlamına gelen şehrengiz, bir şehrin güzelliklerini, sanat ve meslek dallarında ün yapmış kişileri veya kendisine aşk duyulan güzel ve çoğu çarşı esnafından olan delikanlılarını tasvir eden ve öven türe denir (Kaya, 2010: 461; Tezcan, 2001: 162). Fars edebiyatında şehrengiz yerine “*şehr-âşûb*” kelimesi kullanılmaktadır. “*Şehr-âşûb*” “*şehri birbirine düşüren, şehirde fitne ve kargaşa çıkaran*” anlamına gelir. Bu anlamıyla İranlı şairler tarafından “maşuk”un sıfatı olarak kullanılmıştır (Karaismailoğlu, 2001: 140).

Millî bir tür olan şehrengizlerin ilk örneklerine 16. yüzyılda rastlanır. Bu dönemde ilk olarak 1512 yılında Mesîhî ve Zâtî, Edirne için birer şehrengiz yazmışlardır. Bundan bir yıl sonra Kâtib, İstanbul ve Vize için; 1522 yılında ise Taşlıcalı Yahyâ, İstanbul ve Edirne için birer şehrengiz yazmışlardır (Levend 1957: 14-21).

Klasik Türk edebiyatında başta İstanbul, Bursa ve Edirne olmak üzere Antakya, Bağdat, Belgrad, Edincik, Gelibolu, Gümölcine, Halep, Kaşa, İştîp, Manisa, Mostar, Moton, Revan, Rize, Rodos, Saray, Sinop, Siroz, Üsküp, Yenice/Vardar Yenicesi, Yenişehir, Vize gibi birçok şehir için şehrengiz yazılmıştır¹. Bu şehrengizlere baktığımızda ana konu şehrin erkek güzelleridir. Azîzî’nin İstanbul şehrengizi istisna bütün şehrengizlerde erkek güzellerin tavsifi yapılmıştır (Çetinkaya, 2014).

Manzum-mensur kaleme alınan Sâfî’nin İstanbul şehrengizi, Usûlî’nin Yenice şehrengizi ve Esîrî’nin Bağdat şehrengizi gibi birkaç eser dışındaki şehrengizlerin tamamı manzumdur (Aydemir 2007: 99). Şehrengizlerin yazımında şairlerin nazım şeklindeki tercihleri daha çok mesneviden yana olsa da zaman zaman kaside, gazel, terki-bend, muhammes gibi farklı nazım şekilleriyle de şehrengizler yazılmıştır (Kaplan 2018: 784; Kaya, 2010: 461). Şehrengizlerin başlıklarında genellikle “*sherengiz*” kelimesiyle birlikte güzellerin bulunduğu şehrin ismi de geçer. Bunun yanında güzeller için “*cûvân, mahbûbân, hûbân, hûb-rûyân*” gibi kelimelerin kullanıldığını da görürüz.

Tam bir şehrengiz “*giriş, ana bölüm ve hatime*” olmak üzere üç bölümden oluşur. Şehrengizler, çoğu zaman kısa bir münâcâtla başlar. Bu münâcât, işlediği günah nedeniyle Allah karşısında kendi çaresizliğini gören kulun yalvarmasına, af dilemesine benzemez. Şair, güzelleri görmüş ve onları aşkla ve bazen shehevî duygularla tasvir etmiştir. Osmanlı şairi gördüğü güzellere dinî görevlerini unutturacak derecede tutkun olmasının ve onları shehevî duygularla methetmelerinin gayr-ı ahlaki olduğunun farkındadır. İşte şehrengizlerdeki münacat

¹ Şehrengiz örnekleri ve muhtevaları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bu konu ile ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Karaca, Derya (2018). *Türk Edebiyatında Şehr-Engizler ‘Şehirler ve Güzeller’*. Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi. Karacasu, Barış (2007). “Türk Edebiyatında Şehrengizler”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5/10, 259-313. Tıgılı, Fatih (2007). “Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengiz Çalışmaları Hakkında Bibliyografya Denemesi”. *Turkish Studies*, 2/4, s. 763-70. Levend, Agah Sırr (1957). *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*. İstanbul: İş Bankası Yay. Efe, Zahide (2019). “Kâmî ve Revan Şehrengizi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 66, 108-123. Efe, Zahide (2019). “Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 23, 271-314.

bölümünde şairlerin yakarışlarının asıl nedeni bu aşk ve şehvât tasvirleridir. Şairin tercihi ve şehrengizin hacmine göre giriş bölümünde “*şehir, mekân, gece, gündüz, seher*” gibi çeşitli unsurlar da tasvir edilebilir. Doğrudan sebep-i te’lifte maksada giren şehrengizler de vardır. Sebeb-i te’lifte şair, güzellerini tasvir edeceği şehirden bahsederek dilberlerini över. Dilber tasvirlerine baktığımızda yer alan kişiler genellikle güzellik bakımından idealize edilmiş, tasvirler ise soyut ve kelime oyunlarına dayalıdır. Şehrengizler fizik ve kişilik özellikleri, meslek, özel ad ve soy adları vesilesiyle kelime oyunlarına dayalı tasvirler içerir. Müellif tasvirlerini tamamladıktan sonra da “hâtıme” bölümüyle eserini bitirir ve dua eder (Gökalp, 2012: 439-446; Levend, 1957, s. 13).

Şehrengizlerin bir özelliği de yazıldıkları dönemin toplum hayatına ışık tutmalarıdır. Şehrengizlerde konu olan şehrin o dönemdeki doğal ve mimari güzellikleri, eğlence mekânları, buralardaki yaşayış, gelenek, âdet ve inançları hakkında bilgiler bulunabilir. Dönemin meslekleri hakkında bilgi vermesi, tasvir edilen kişilerin mesleklerine ve sosyal durumlarına göre giyeceklerinden eğlence anlayışlarına kadar birçok mahallî renk ve motifin sunulması, dönemin insanların mizah anlayışını göstermesi gibi yönlerden şehrengizler tarihî belge özelliği taşır (Kaya, 2010, s. 461-462).

Divan edebiyatının yerli mahsulleri arasında yer alan şehrengizler, toplum hayatını ve kendi çağının özelliklerini bir divandan daha canlı, daha renkli aksettirmesi bakımından önemlidir (Levend 1957: 14). Divan ve mesnevilerdeki hayalî sevgilinin yerini, şehrengizlerde şairin kendi çevresinden adıyla saniyla tanıdığı kişiler alır. Bu sayede şairler, gözlemlerini kendi yaşadıkları duygularla birleştirip anlatma imkânına sahip olurlar (Tezcan 2001: 161).

Şehrin güzelliklerini tasvir bölümünde gezinti ve eğlence yerleri, tarihi dokusu, mimarisi ve kültürel yapısı tasvir edilir. Bu türde verilmiş örnekler, şehir monografileri, seyahatname ve şehir tarihi özellikleri taşır. Şehrengizler yazıldığı dönemlerin canlı tablolar, toplumun yaşamını yansıtan aynalardır. Divan edebiyatının topluma açılan pencereleridir. Dönemin ve bölge insanının yaşantısı, sosyal çevrenin renkleri, toplumun inanç ve kabulleri, gelenek ve görenekleri açısından zengin malzemeye sahiptir (Akkuş, 2007: 235-236).

Sonuç olarak zengin muhtevalarıyla şehrengizler farklı şekillerde karşımıza çıkar. Bir ya da birkaç örneği bulunan “yalnızca bayan güzelleri metheden”, “yalnızca tabî ve mimari güzellikleri metheden”, “güzelleri yeren”, “güzelleri tek tek değil yalnızca genel olarak metheden şehrengizlere rastlanır.” (Gökalp, 2012: 446; Karaca, 2018: 5).

1. XVIII. YÜZYIL DİVAN ŞAİRLERİNDEN ABDÜLHAMİT ERŞED VE DİVANI

1.1. Hayatı

Erşed, XVIII. yüzyıl divan şairlerindedir. Asıl adı Abdülhamit olan şairin hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Şairin babası, “İlâhizâde” ve “Madrûbzâde” lakaplarıyla tanınan Yusuf Efendi’nin oğlu İlâhizâde Mehmed Emin Vâsık Efendi², kardeşi ise “Re’fet” mahlasıyla şiirler yazan müderris Mehmet Aziz Efendi³’dir (Oğraş, 2018: 38; Erdem, 1994: 22). Râmiz’in verdiği bilgiye göre şair 1147 (1734-35) yılında doğmuştur: “Bin yüz kırk yedi senesi hudûdunda mehd-i şühûda kadem-zen-i vücûd ve vâsıl-ı ‘akl-ı rüşd-i müstefâd oldukda...” (Erdem, 1994: 22). Sicill-i Osmanî’de müdresis olduğu (Akbayar & Kahraman, 1996: 485), diğer kaynaklarda ise mülazımken (Öztürk, 2018: 45; Oğraş, 2018: 38) öldüğü yazmaktadır: “tahsil-i ‘ilm ü ma’ârif ile bâlâ-yı ‘irfâna su’ûd idüp evvelîn-i ikrâm-ı mehâdîm-i kirâm olan mülâzemetle kâmkâr...” (Erdem, 1994:22). Râmiz’in belirttiğine göre Erşed, Kâtib-zâde Mehmed Refî’ Efendi’nin 1172 (1758-59) yılında re’isü’l-etibbâ olmasına bir tarih düşmüştür. Bu tarih ve kaynaklardaki bilgilere göre Erşed 1176/1762-63 yılında henüz 29 yaşındayken ölmüştür: “Süllem-i ‘ömr-i nâzenîni pâye-i ‘işrîne varmadan bin yüz yetmiş altı hudûdunda mülâzım iken ‘âzim-i huld-ı berîn...” (Oğraş, 2018: 38). Erşed, Yâvedûd İskelesi’nde Hatice Sultan Camii karşısındaki mezarlığa defnedilmiştir: “Yâvedûd iskelesinde Hadîce Sultân câmi’-i şerîfi mukabilinde defn ü ikbâr olundu.” (Erdem, 1994: 22).

Kaynaklarda Erşed’in ümit vaat eden, Divan’ı ile meşhur, şiir ve inşada benzersiz, iyi huylu, güzel söz söyleyen biri olduğu kaydedilir. Genç yaşta öldüğü için şiirlerindeki kusurun da mazur görülebileceği söylenir: “Mahdûm şîr ve inşâda bî-nazîr mâlik-i rikâb-ı hüsni ta’bîr halûk u halîm bir şâ’ir idi.” (Erdem, 1994: 22). “Asrında beyne’l-etrâb zîver-i şîr ü insâ ile şöhret-yâb...” (Oğraş, 2018:38). “Pek genç yaşda vefât etmiş olmasına nazaran şiirlerindeki nekâyis ma’zûr görülebilir.” (Çınarçı, 2007: 28).

Erşed’in şu an için bilinen tek eseri Divan’ıdır. Hayatı hakkında bilgi veren kaynaklarda “gazel-i bî-bedel” olarak nitelendirilen bir gazeli örnek olarak verilmiştir. Bu gazel Divan’da da yer almaktadır (varak no: 31a):

Zâr-ı hezâra bak ko yeter nâ-becâlığı

Sana düşürmem ey gül-i ter bî-vefâlığı

Zîb-i miyâne-bendin olan hançer-i cerîh

² Vâsık Divanı, İncinur Atik Gürbüz tarafından yayımlanmıştır. Şair ve Divan’ı hakkında ayrıntılı bilgi için bu esere bakılabilir (Atik Gürbüz, 2011).

³ Re’fet Mehmet Azîz’in Divanı üzerine Mehmet Nuri Kardaş tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır (Kardaş, 2008). Hülle-nâme adlı mesnevisi üzerine ise bir makale çalışması vardır (Aslan, 2006). Divan ve Hülle-nâme hakkında ayrıntılı bilgi için bu çalışmalara bakılabilir.

Gûyâ ki bahr-i şîvede mercân balığı

Bîgânedir disen bile bâzâr-ı 'ışkda

Kesmem seninle akmişe-i âşinâlığı

Enf-i rakîbe fiske ur ey dest-i pür-hüner

Burnu büyüdü haylice vardır kabalığı

Bârî bu nâ-şenîde zemînimle Erşedâ

Erbâb-ı nazma göstereyim hoş edâlığı

1.2. Erşed Divanı

Erşed Divanı'nın⁴ araştırmalarımız sonucu ulaşılabildiğimiz nüshası Medine Ârif Hikmet Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, 117/811 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. 40 varaktan oluşan Divan nüshası, tek sütun ve 19 satır hâlinde yazılmıştır. Eser 13x20 mm. ebatlarındadır ve ta'lîk ile yazılmıştır. Mürettep olan Divan'da mensur bir dîbâce ile birlikte 5 kaside⁵, 2 musammat⁶, 3 mesnevi⁷, 21 kıt'a ve 5 kasideden oluşan 26 tarih manzumesi⁸, 182 gazel⁹, 25 kıt'a, 9 rubâî ve 18 beyit olmak üzere toplam 270 şiir bulunmaktadır.

⁴ Divan tarafımızdan çalışılmaktadır.

⁵ Divandaki ilk kaside der-kenarda bulunmaktadır ve 14 beyitlik bir tevhitir. İkinci kaside "*Kasîde-i Der-na't-ı Fahr-i Enâm 'Aleyhis-Selâm*" başlıklı, "*rûz u şeb*" redifli 21 beyitlik na'ttır. Başlıksız olan üçüncü kaside 21 beyitlik "*sözüm*" redifli bir fahriyedir. Erşed, 30 beyitlik dördüncü kasidesini Sultan Osman methiyesinde kaleme almıştır. Kasidenin başlığı şöyledir: "*Kasîde-i Der-şitâyiş-i Sultân-ı A'zam u Hâkân-ı Efhâm Hazret-i Sultân Osmân Hân Hafazahullâhu İlâ Gâyetü'd-Devrân*". 16 beyitlik beşinci kasidede ise "*Kasîde-i Medh-i Mahdûm-ı Cellî'lü'ş-Şiyem Yûsuf-zâde Re'fet Mehmed 'Azîz Efendi*" başlığından da anlaşılacağı üzere kardeşi Mehmed Azîz Efendiye methetmiştir.

⁶ "*Tercî-i Bend-i Dil-pesend*" başlıklı tercî-i bend 5 bendden oluşurken eksik olan "*Tercî-i Bend-i Müseddes*" başlıklı musammatın sadece 1 bendi bulunmaktadır.

⁷ Divan'daki ilk mesnevi makaleye konu olan Fındıklı şehrengizidir. İkinci mesnevi "*Bî-nukat*" başlıklı ve 8 beyittir. 12 beyitlik son mesnevi ise Diyarbakırlı Yüsrî Divanı'na yazılmış bir takrizdir.

⁸ Divan'daki tarih manzumelerini üç başlıkta tasnif edebiliriz. Erşed en çok tarih manzumesini "*çeşme, okul, şadırvan, kütüphane, köşk, saray, cami*" gibi mimari yapıların yenilenmesi ve yapılması üzerine yazmıştır. İkinci olarak "*sadaret, şeyhülislamlik ve kadılık*" makamlarına gelenleri tebrik için tarih manzumeleri yazılmıştır. Son olarak bazı dostlarının ölümü için manzumeler yazılmıştır.

⁹ Divan'da 29 harften toplam 182 gazel bulunmaktadır. Gazeller revî harfine göre müretteptir. En çok gazel ise "ra" harfinden yazılmıştır. Aşağıdaki tabloda revî harfine göre gazel sayıları verilmiştir:

ا	8	ز	9	ق	4
ب	3	س	3	ك	14
ت	3	ش	5	ل	4
ث	3	ص	2	م	12
ج	3	ض	1	ن	13
ح	2	ط	2	و	4
خ	2	ظ	1	ه	19
د	3	ع	1	لا	1
ذ	1	غ	3	ی	14
ر	40	ف	2		

Başı:

Bismillâhirrahmânirrahîm
Zîver-i ser-levha-i nazm-ı kerîm

Sonu:

Erşedâ lutf-i Hudâ yâr oldı
Hızr-ı tevfiik meded-kâr oldı

2. ERŞED'İN FINDIKLI ŞEHRENGİZİ

Fındıklı şehrengizi Erşed Divanı'nın 5a-6a varaklarında bulunmaktadır. Divan'da şehrengizden önce musammatlar, şehrengizden sonra ise tarih manzumeleri vardır. Öncelikle şehrengizlerden ayrı, divanlarda bir şahsa yönelik redifi şahıs ismi olan ve bir erkek güzeli tasvir edip öven birçok şiirin olduğunu belirtmek gerekir (Çelebi, 2018). Vâsık-zâde Erşed'in mesnevisini şehrengiz olarak değerlendirmemizin nedenlerini şu şekilde açıklayabiliriz: Şehrengizlerin hepsinde güzellerin bulunduğu şehir ayrıntılı tanıtılmaz. Birçok şehrengizde şehrengiz ismen değinilir ve asıl olarak güzellere geçilir. Erşed'in şiirinde de iki yerde *Fındıklı* vurgusu yapılmış ve semtin adına değinilip asıl olarak iki ayrı güzelin tasvirine geçilmiştir. Erşed'in mesnevisi de şehrengizler gibi "*giriş, asıl bölüm ve hatimeden*" oluşur. Mesnevideki "*vasf-ı nev-dilberân, sergüzeşt*" kelimeleri, Fındıklı'nın iki yerde vurgulanması/geçmesi ve şiirin sonunda şairin bir yere oturup tasvir ettiği iki güzeli gördüğünü söylemesinden "*Ahmet ve Yahya*" adlı güzellerin gerçek kişi olduğu anlaşılır. Söz konusu iki güzelin tarif ve tasvirine baktığımızda şehrengizlerle aynı olduğu görülür. Bu noktalardan Erşed'in bu mesnevisini şehrengiz başlığı altında değerlendirebiliriz.

Mesnevide Fındıklı'nın neresi olduğu ile ilgili ayırt edici bir bilgi veya ipucu bulunmamaktadır. Erşed, İstanbul doğumlu olduğu için buranın da İstanbul'daki Fındıklı semti olma ihtimali kuvvetlidir.

"*Hikâyet*" başlıklı şehrengiz mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. 34 beyitlik mesnevi hafif bahrinin "*fe'ilâtün, mefâ'ilün fe'ilün*" kalıbıyla kaleme alınmıştır. Mesnevinin 1-4. beyitleri giriş, 5-28. beyitleri şehrengizin asıl bölümü ve 29-34. beyitleri hatime ve dua bölümleridir.

Mesnevinin on beytinde redif bulunmaktadır. Yedi beyitte "*-a, -i, -e, -dür, -ı, -imi*" şeklinde ek hâlinde redif vardır. Sadece bir beyitte "*-dur dehânı anun*" şeklinde ek+kelime şeklinde redif bulunmaktadır. Mesnevinin iki beytinde ise redif "*bir gün, yok*" şeklinde sadece kelimedir:

Başla bir ser-güzeşti taḥrîre
Vaşf-ı dil-cûlarını ta'bîre (b. 4)

'Âşıka kût dur dehâni anuñ
Dürç-i yâkût dur dehâni anuñ (b. 12)

Ḥikmet-i Ḥazret-i Ḥudâ bir gün
Uğradı rāhum ol yola bir gün (b. 23)

Mesnevide mücerred, mürdef, mukayyed ve müesses olmak üzere dört çeşit kafiye de görürüz. Bunlar içerisinde en çok ise 18 beyitle mücerred kafiye kullanılmıştır. Mücerred kafiye, sadece revî harfî ile yapılan kafiye türüdür:

Şimdi Fındıklı'da iki dilber
Oldı zâhir mişâl-i şems ü kamer (b. 5)

Revî harfinden önce "elif, vav ve ye" harflerinden birinin bulunduğu kafiye türü olan mürdef kafiye, mesnevide 14 beyitte kullanılmıştır:

Eyle 'aşk âteşinde kendüñi kâl
İdesin tâ ki sen de 'arz-ı makâl (b. 2)

Reviden önce dahîlin, dahîlden önce de te'sîsin bulunduğu kafiye yani müesses kafiye ve reviden önce gelen ridf yani "elif, vav, ye" harflerinin haricinde bir harfin tekrarı ile oluşan kafiye türü olan mukayyed kafiye birer beyitte kullanılmıştır:

Eyle bir ḥōş edâ ile medhi
Olmaya tâ içinde kubhi (b. 3)

Anlaruñ medḥine çü gâvet yok
Hem senüñ derdüñe nihâvet yok (b. 30)

Erşed'in şehrengizine muhteva olarak baktığımızda Fındıklı'nın iki güzelini konu aldığını görürüz. Metinde Fındıklı ile ilgili ayırt edici bilgi, methiye veya neresi olduğuna dair ipucu bulunmamaktadır. Sadece iki beyitte şehrengizin Fındıklı'daki güneş ve aya benzettiği iki dilber üzerine olduğu belirtilir:

Şimdi **Fındıklı**'da iki dilber
Oldı zâhir mişâl-i şems ü kamer (b. 5)

Oldı **Fındıklı**'da bular meşhûr
Ol havâliyi kıldılar pür-nûr (b. 22)

Erşed, şehrengizinin giriş bölümüne kaleme seslenerek başlar. Teşhis sanatıyla kişilik kazandırılan ikinci bir şahısla konuşmak divan şiirinde özellikle hasb-i hâl ve manzum mektuplarda sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu durumda “*kalem, rûzgâr, gönül*” gibi unsurlar şairin konuştuğu dert ortağı olurlar. Erşed de kaleme seslenerek aşk ateşinde kendini eritmesini, söze başlamasını, alaycı ve herkesle eğlenen yeni dilberleri hoş bir eda ile anlatmasını ister:

Gele ey hâme başla âğâza
Vaşf-ı nev-dilberân-ı tannâza (b. 1)

Eyle ‘aşk âteşinde kendüñi kâl
İdesin tâ ki sen de ‘arz-ı maķâl (b. 2)

Şair “*Şimdi Fındıklı’da ay ve güneş misali iki dilber göründü.*” diyerek şehrengizinin asıl bölümüne geçer. Övgüye layık olan bu dilberlerin adları Ahmet ve Yahya’dır. İsimler belirtildikten sonra üç beyitte bu dilberler birlikte, teşbih ve benzetmelerle şu şekilde tasvir edilir: *Biri hayâ bahçesinin servisi, birisi mutluluk kaynağının çeşmesi; biri güzel kokulu gül, birisi Hint sümbülü; biri naz, işve, cilve bağının bülbülü, birisi söz söyleyen papağan misalidir:*

Biri **Ahmed** birisi **Yahyâ**’dur
İkisi daħı medhe aħrâdur (b. 6)

Biri serv-i çemenistân-ı hayâ
Birisi çeşme-sâr-ı ‘ayn-ı şafâ (b. 7)

Biri gūyâ ki gonca-i hōş-bū
Birisi daħı sünbül-i Hindū (b. 8)

Birisi ‘andelîb-i bâğ-ı edâ
Biri tūṭî-şifat suħan-gūyâ (b. 9)

Erşed bu iki güzeli birlikte tasvir ettikten sonra tek tek övmeye başlar. İlk övdüğü güzel *Yahya*’dır. Erşed, dokuz beyitte sadece ismini verdiği güzelin “*kaş, kirpiği, ağız, dişleri, boynu, güzelliği, yanağı ve nefesini*” metheder. Bu övgülerde klasik Türk şiiri sevgili tasvirlerindeki ortak ve birbirine benzer teşbih ve mazmunları görürüz.

İnsanların yoluna canlarını feda edeceği Yahya'nın kaşları kudret yayı, kirpiklerinin sırası hikmet oku, dişleri yakut kutusu, ağzı âşıkların yiyeceği, temiz gerdanı beyaz renkli, güzel kokulu bir mum, güzel yanağı hoş kokulu bir güldür. Yahya'nın güzelliğine bakan biri İrem'e bakma zevkini bırakır. Onun nefesi, Hz. İsa gibi ölmüş âşıkları ihyâ eder. Onun güzelliği en büyük nurlandırıcı yani güneşi bile utandırır:

Birisinüñ ki nāmıdur **Yahyā**

'Ālem ider yolında cānı fedā (b. 10)

Kaşı gūyā kemān-ı kudretdür

Şaf-ı müjgānı tīr-i hikmetdür (b. 11)

Demi 'İsā gibi ider gūyā

Mürde-i ehl-i 'aşkıñı ihyā (b. 17)

Bārekallāh zihī cemāl-i cemīl

Neyyir-i a'zamı ider taḥcīl (b. 18)

Fındıklı'nın ikinci güzeli *Ahmet*'tir. Şair, Ahmet'in mesleğinin terzilik olduğunu söyler ancak Yahya'da olduğu gibi ayrıntılı tasvir yoktur. Şehrengizlerde güzellerin meslek veya lakapları üzerinden kelime oyunları sıklıkla görülür. Fındıklı şehrengizinde Derzi Ahmet'in konu olduğu bir beyitte bu kelime oyununu görürüz. Ahmet'in mesleği terzilik olduğu için beyitte "*kesmek, kat' etmek, sohbet metaı, ülfet kumaşı*" şeklinde kelime oyunu ve mecazlar yapılmıştır:

Kaḫ' iderse metā'-ı şoḫbetimi

Kesmem andan ḫumāş-ı ülfetimi (b. 20)

Erşed, Fındıklı'nın meşhur iki güzelinden bahsettikten sonra Allah'ın hikmetiyle bir gün yolunun bu şehre düştüğünü söyler. Mutlu bir şekilde bir yerde otururken iki güzel bir anda yanına gelirler. Onların gelişiyile Erşed'in aklı başından gider ve şaşırır. Güzeller gamzeleriyle gönlünde yara açar. Bunun üzerine sabrı ve tahammülü elden gider, boynu çılgınlık, delilik zincirine esir olur:

Hikmet-i Ḥazret-i Ḥudā bir gün

Uğradı rāhum ol yola bir gün (b. 23)

Bir maḫalle ḫu'ūd idüp ol dem

Ġamdan āzāde hem gönül ḫurrem (b. 24)

Nāgehān geldi ikisi o yire

Açdılar gâmze ile cāna yara (b. 25)

Gitdi benden şekîb ü şabr u sükûn

Oldı gerden girift-i bend-i cünûn (b. 28)

Erşed, şehrengizini başlangıçta olduğu gibi kaleme seslenerek bitirir. Kaleminden sözü uzatmamasını ve övgüleri hemen bitirmesini ister. Çünkü güzelleri methetmenin sonu, kalemin derdinin nihayeti yoktur. Erşed şehrengizin hatime bölümünü dua ile bitirir. Şairin duası Fındıklı'nın bu iki dilberinin güzelliklerinin baki olmasıdır. Böylece âşıklar bu güzellere bakıp hayran olacaklar ve yanlarında gölge misali akıp gideceklerdir:

Yiter ey hâme eyleme taṭvîl

Eyle ḥatm-i medâyiḥi ta'cîl (b. 29)

Anlaruñ medḥine çü gâyet yok

Hem senüñ derdüñe nihâyet yok (b. 30)

Yâ ilâhî bu iki dil-dârı

Eyle ibkâ bu ḥüsn ile bârî (b. 32)

Ola üftâdeler bakup ḥayrân

Yanlarına mişâl-i sâye revân (b. 33)

3. METİN

ḤİKÂYET

fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün

(. . - - / . - . - / . . -)

(- . - -) (- -)

1. Gele ey hâme başla âğâza
Vaşf-ı nev-dilberân-ı ṭannâza
2. Eyle 'aşk âteşinde kendüñi kâl
İdesin tâ ki sen de 'arz-ı maḳâl
3. Eyle bir ḥöş edâ ile medḥi

- Olmaya tâ içinde kubbı
4. Başla bir ser-güzeşti taḥrîre
Vaşf-ı dil-cûlarını ta'bîre
5. Şimdi **Fındıklı**'da iki dilber
Oldı zâhir mişâl-i şems ü kamer
6. Biri **Aḥmed** birisi **Yahyâ**'dur
İkisi daḥı medḥe aḥrâdur
7. Biri serv-i çemenistân-ı ḥayâ
Birisi çeşme-sâr-ı 'ayn-ı şafâ
8. Biri güyâ ki ḡonca-i ḥöş-bû
Birisi daḥı sünbül-i Hindû
9. Birisi 'andelîb-i bâḡ-ı edâ
Biri tûṭî-şifat suḥan-güyâ
10. Birisinüñ ki nâmidur **Yahyâ**
'Âlem ider yolında cānı fedâ
11. Kaşı güyâ kemân-ı kudretdür
Şaf-ı müjgānı tîr-i ḥikmetdür
12. 'Âşıka kûtdur dehānı anuñ
Dürc-i yâḡûtdur dehānı anuñ
13. Gerden-i pâki şem'-i kâfûrî
Pür- ziyâ itdi şām-ı deycûrî
14. Ḥüsn-i zîbāsına baḡan âdem
Eyler elbette terk-i zevḡ-i İrem
15. Ruḡ-ı ra'nāsı bir gül-i ḥöş-bû

- Bülbül 'aşkını ider pür-gü¹⁰
16. Nedür ol hüsni dil-keş ü mergüb
Nedür ol söyleş o vâdî-i hûb
17. Demi 'İsâ gibi ider güyâ
Mürde-i ehl-i 'aşkını ihyâ
18. Bârekallâh zihî cemâl-i cemîl
Neyyir-i a'zamı ider taḥcîl
19. **Derzî Ahmed** dimekle biri şehîr
Vuşlatı tākāsına 'âlem esîr
20. Kaṭ' iderse metâ'-ı şoḥbetimi
Kesmem andan kumâş-ı ülfetimi
21. Çerliden taşra çıkmazam bir dem
Ḥaddi hîç ben tecāvüz eylemem
22. Oldı **Fındıklı**'da bular meşhûr
Ol havâlîyi kıldılar¹¹ pür-nûr
23. Ḥikmet-i Ḥazret-i Ḥudâ bir gün
Uğradı rāhum ol yola bir gün
24. Bir maḥalle ku'ûd idüp ol dem
Ġamdan âzâde hem göñül ḥurrem
25. Nâgehân geldi ikisi o yire
Açdılar Ġamze ile cāna yara
26. İki itdiler be-'aşk u sürûr

¹⁰ Bu mısradaki bir hece eksiktir.

¹¹ Metindeki "kıydılar" kelimesi anlam açısından "kıldılar" şeklinde okunmuştur.

Biri birinden istifâde-i nûr

27. Oldum ol demde vâlih ü hayrân

Oldı başuma bu cihân zindân

28. Gitdi benden şekîb ü şabr u sükûn

Oldı gerden girift-i bend-i cünûn

29. Yiter ey hâme eyleme taṭvîl

Eyle ḥatm-i medâyiḥi ta'cîl

30. Anlaruñ medḥine çü ğâyet yok

Hem senüñ derdüñe nihâyet yok

31. Eyle şıdḳ ile her nehâr u mesâ

Anlara bî-nihâye ḥayr du'â

32. Yâ ilâhî bu iki dil-dârı

Eyle ibkâ bu ḥüsn ile bârî

33. Ola üftâdeler bakup ḥayrân

Yanlarına mişâl-i sâye revân

34. **ERŞEDÂ** ḥâme-i suḥan-pîrâ

Ḥabbezâ eyledi bu resme edâ

SONUÇ

Asıl adı Abdülhamit olan Erşed, XVIII. yüzyıl divan şairlerindedir. Şairin babası, “İlâhizâde” ve “Madrûbzâde” lakaplarıyla tanınan Yusuf Efendi'nin oğlu İlâhizâde Mehmed Emin Vâsık Efendi, kardeşi ise “Re'fet” mahlasıyla şiirler yazan Mehmet Aziz Efendi'dir. 1147/1734-35 yılında doğan şair, mülazımlık görevinde bulunmuş ve henüz 29 yaşındayken 1176/1762-63 yılında vefat etmiştir. Erşed, Yâvedûd İskeleyi'nde Hatice Sultan Camii karşısındaki mezarlığa defnedilmiştir.

Erşed'in mürettep bir Divan'ı bulunmaktadır. Erşed Divanı'nın araştırmalarımız sonucu ulaşılabildiğimiz nüshası Medine Ârif Hikmet Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü 117/811 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Divan'da

mensur bir dîbâce ile birlikte 5 kaside, 2 musammat, 3 mesnevi, 21 kıt'a ve 5 kasideden oluşan 26 tarih manzumesi, 182 gazel, 25 kıt'a, 9 rubâî ve 18 beyit olmak üzere toplam 270 şiir bulunmaktadır.

Erşed Divanı'ndaki üç küçük mesneviden birisi Fındıklı şehrengizidir. "Hikâyet" başlıklı şehrengiz, mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. 34 beyitlik mesnevi, hafif bahrinin "fe'ilâtün, mefâ'ilün fe'ilün" kalıbıyla kaleme alınmıştır. Mesnevinin 1-4. beyitleri giriş, 5-28. beyitler şehrengizin asıl bölümü ve 29-34. beyitler hatime ve duadır.

Erşed'in şehrengizine muhteva olarak baktığımızda Fındıklı'nın iki güzelini konu aldığını görürüz. Metinde Fındıklı ile ilgili ayırt edici bilgi, methiye veya neresi olduğuna dair ipucu bulunmamaktadır. Ancak şairin doğum yeri olan İstanbul göz önüne alındığında buranın İstanbul'daki Fındıklı semti olduğu düşünülebilir. Övgüye layık olan bu dilberlerin adları *Ahmet ve Yahya'dır*. Erşed, isimleri belirttikten sonra bu dilberleri teşbih ve benzetmelerle tasvir eder. Erşed, şehrengizin sonunda girişte olduğu gibi kaleme seslenir ve bu iki dilbere dua ederek şiiri sonlandırır. Diğer birçok şehrengizde olduğu gibi Erşed de şehrengizinde akıcı, sade ve külfetsiz bir dil kullanmıştır. İki güzeli tasvir ederken divan şiirinde sıklıkla gördüğümüz kalıp benzetme ve mecazları tekrar etmiştir. Bu çalışma ile daha önce çalışılmamış bir divan tanıtılmış ve yayımlanmamış bir şehrengiz literatüre kazandırılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akbayar, Nuri & Kahraman, Seyit Ali (1996). *Mehmed Süreyyâ Sicill-i Osmanî*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Akkuş, Metin (2007). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*. Erzurum: Fenomen Yay.
- Aslan, Üzeyir (2006). "Vasıkzâde Re'fet ve Hüllenâmesi". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*. (15): 121-148.
- Atik Gürbüz, İncinur (2011). *İlâhizâde Mehmed Emîn Vâsık Divan*. Ankara: Grafiker Yay.
- Aydemir, Yaşar (2007). "Ravzî'nin Edincik Şehrengizi", *Gazi Türkiyat: Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1, 97-126.
- Cemal, Kurnaz & Tatçı, Mustafa (2001). *Mehmet Nail Tuhfe-i Na'îlî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. Ankara: Bizim Büro Yay.
- Çelebi, Deniz (2018). *Klasik Türk Şiirinde Redifi Şahıs İsmi Olan Şiirler*. Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Çetinkaya, Ülkü (2014). "Bir Kadın Şehrengizi: Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54, 229-68.
- Çınarcı, Mehmet Nuri (2007). *Şeyhü'l-İslam Arif Hikmet Bey'in Tezkiretü's-su'arâsı ve Transkripsiyonlu Metni*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Devellioğlu, Ferit (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Yay.
- Efe, Zahide (2019). "Kâmî ve Revan Şehrengizi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 66, 108-123.

- Efe, Zahide (2019). "Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 23, 271-314.
- Erdem, Sadık (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zurefâ'sı, İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Gökalp, Haluk (2012). Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi. Aça, M., Kocakaplan, İ., Ceylan, Ö. (Ed.), *Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri Edebi Türler* (s. 188-467). İstanbul: Kesit Yay.
- İnce, Adnan (2018). *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, Tezkiretü'ş-şuarâ (İncelem-Metin)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr.>, [erişim tarihi, 22.03.2020].
- Kaplan, Yunus (2018). "Abdî ve Kütahya Şehrengizi". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 4/4, 783-824.
- Karaca, Derya (2018). *Türk Edebiyatında Şehr-Engizler 'Şehirler ve Güzeller'*. Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Karacasu, Barış (2007). "Türk Edebiyatında Şehrengizler". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5/10, 259-313.
- Karaismailoğlu, Adnan (2001). *Klasik Türk Şiiri İncelemeleri*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kardaş, Mehmet Nuri (2008). *Re'fet Mehmet Aziz'in Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*. Yüksek Lisan Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Kaya, Bayram Ali (2010). Şehrengiz. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 38, S. 461-462). Ankara: TDV.
- Kılıç, Filiz (2017). *Şefkat Tezkiresi, Tezkîre-î Şu'arâ-yı Şefkat-i Bagdâdî*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr.>, [erişim tarihi, 22.03.2020].
- Levend, Agah Sırr (1957). *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*. İstanbul: İş Bankası Yay.
- Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddin (2000). *Mecelletü'n-nisâb-Tıpkı Basım*. Ankara: KB Yay.
- Oğraş, Rıza (2018). *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr.>, [erişim tarihi, 22.03.2020].
- Öztürk, Furkan (2018). *Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn, Tezkire-i Silâhdâr-zâde*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr.>, [erişim tarihi, 22.03.2020].
- Pala, İskender (1999). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Şemseddin Sami (1986). *Kâmus-ı Türkî*. İstanbul: Endurun Kitabevi Yay.
- Tezcan, Nuran (2001). "Güzele Bir Şehrengizden Bakış". *Türkoloji Dergisi*. XIV/1, 161- 93.
- Tıgılı, Fatih (2007). "Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengiz Çalışmaları Hakkında Bibliyografya Denemesi". *Turkish Studies*, 2/4, s. 763-70.
- Yaltkaya, Şerefettin ve Kilisli Rifat Bilge (1945). *Bağdatlı İsmail Paşa, Keşfü'z-Zünûn Zeyli*. İstanbul: MEB Yay.

Ek: Şehrengizin Tıpkıbasımı:

حکایت	
کله ای خامه باشله آغازه ایله عشق آتش کندی قار ایله بر خوش ایلله مدحی باشله بر سر کدشته تحریره شمدی فنز قیده ایکی دلبر	وصف نود لبر اظنه زه ایده سن تا که سن غرض مقار اولیه تا ایچن بر قبحی وصف دلجو لرنی بقیره اولد نظر اهر مثال شمس و قمر
بری احمد بریسی بچی در ایکیسر داحی مدحه احوار	
بری سر و چمن تاجیا بری کویا که غنچه خوشبو بریسی عندلیب باغ ادا	بریسی چشمه سار عین صفا بریسی داحی سبیل هندو بری طوطی صفت سخن کویا
بری سینک که نامید ریچی عالم ایدر یولنده جانے فدا	
قاشی کویا کمان قدر تدر عاشقه قوت در دهانی انک کردن پاکه شمع کافوری حسن نریبا سنه باقر ادم	صفت مرز کانی تیر حکم تدر درج یاقوت در دهانی انک پر ضیا ایتدی شام دجوری ایر البته ترک حوق ارم

رخ رعنا سی بر کل خوشبو ندر اول حسن دیکش نوم خوب	بلبل عشقی ایدر بر کو ندر اول سوشتر او واد خوب	
دمی عیسی کبی ایدر کویا بارک اندر زهای جمال جمیل	مردۀ اهل عشقی ایدر نیز اعظمی ایدر تجلیل	
درزی احمد دیکله بیر مرتبه وصاتی طاقه سه عالم ایدر		
قطع ایدر سه متاع صبحینه جبری دوزخه چه عمر مردم	کسم اندر قماش الفتی صدی یحیی بن نجار ایلیم	
اولدی فند قیدده بولار شو اول حوالی یه قیدلر بیر نور	حکمت حضرت خردار کویا اوغزادی راهم اول بولار کویا	
بر محمد قعو دایدوب اولوم ناکمان کلدی ایکیسی اویره	عندن آزاد هم کو کل ختم آجدلر عمره ایدر جانه یاره	
ایکیسی ایدر بعشق و سرو اولدم اولدندر واله و حیران	بری بیر ندن استفادۀ نور اولدی باشیمه بوججه ارتدان	
کتدی بندن شکر و صبر و دور کتدی بندن شکر و صبر و دور	اولدی کردن گرفت بند جنون	یترا بی حاسمه ایلمه تطویل ایله ختم مداحی تعجیل
انلرک مدینه جو غایت نور هم سنک در دیکه نهایت نور		

۲۱

